

DORIVOR O‘SIMLIKLAR: AN‘ANAVIY SHIFOBAXSH XUSUSIYATLAR VA ULARNING ILMIY ASOSLARI

Bustonova Surayyo Solievna

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar inistituti, Qishloq xo‘jaligi ekinlari seleksiyasi urug‘chilig‘i va dorivor o‘simliklar yetishtirish kafedrası katta o‘qituvchisi. E-mail: dorivorkaf4@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada dorivor o‘simliklarning an‘anaviy shifobaxsh xususiyatlari va ularning ilmiy asoslari tahlil qilingan. Dorivor o‘simliklar insoniyat tarixida uzoq asrlik tajribaga ega bo‘lib, turli kasalliklarni davolashda va sog‘likni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘simliklarning kimyoviy tarkibi va ularning organizmga ta‘siri zamonaviy tibbiyotda keng o‘rganilmoqda. Maqolada xalq tabobatidagi dorivor o‘simliklar va ularning ilmiy asoslari, shuningdek, o‘simliklar orqali shifobaxsh moddalar ishlab chiqarish va tibbiyotda qo‘llashning afzalliklari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotlar dorivor o‘simliklarning ko‘plab kasalliklarni davolashdagi samaradorligini ilmiy jihatdan tasdiqlashda davom etayotganini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *dorivor o‘simliklar, shifobaxsh xususiyatlar, xalq tabobati, kimyoviy tarkib, ilmiy asoslar, tibbiyot, kasalliklarni davolash, tabiiy davolash, fitoterapiya, farmatsevtika.*

Kirish. Dorivor o‘simliklar insoniyatning eng qadimgi davrlaridan buyon tibbiyotda muhim rol o‘ynab kelgan. Ular nafaqat xalq tabobatida, balki zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosida ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan. Dorivor o‘simliklar tabiiy moddalarga boy bo‘lib, ko‘plab kasalliklarni davolashda, organizmni mustahkamlashda va sog‘likni saqlashda keng qo‘llaniladi. An‘anaviy tabobatda dorivor o‘simliklarning ko‘plab turlaridan foydalanilgan. O‘simliklar nafaqat o‘zining fiziologik ta‘siri bilan, balki xalqning uzoq asrlik tajribasi bilan ham tanilgan. Masalan, sarimsoq (*Allium sativum*) qadimgi davrlarda yurak va qon-tomir tizimi kasalliklari, bakterial infeksiyalar va oshqozon-ichak tizimi muammolarini davolashda ishlatilgan. Bugungi kunda ham uning antibakterial, yallig‘lanishga qarshi va qon bosimini normallashtirish xususiyatlari ilmiy asosda tasdiqlangan.

Qizil lavlagi (*Beta vulgaris*) esa qon va jigar faoliyatini yaxshilashda, toksinlarni chiqarishda va yurak-qon tomir tizimini mustahkamlashda qo‘llanilgan. Xalq tabobatida uning shifobaxsh xususiyatlari qadimdan ma‘lum bo‘lib, bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar ham uning xususiyatlarini tasdiqlamoqda.

Kalmus (*Acorus calamus*) o‘simligi, xususan, nevrologik kasalliklar va psixologik holatlarni yaxshilashda qo‘llanadi. O‘rta asrlar va qadimgi Sharqda bu o‘simlik xotirani mustahkamlash, asab tizimini tinchlantirish va ruhiy holatni barqarorlashtirish uchun ishlatilgan.

Dorivor o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlari ularning kimyoviy tarkibida joylashgan faol moddalarga bog‘liq. Har bir o‘simlikda o‘ziga xos biologik faol birikmalar mavjud bo‘lib, ular turli fiziologik jarayonlarni boshqaradi. Masalan, sarimsoqning tarkibida alizin va sulfurli birikmalar mavjud bo‘lib, ular yallig‘lanishga qarshi va mikroblarga qarshi ta‘sir ko‘rsatadi.

Zanjabil (*Zingiber officinale*) tarkibidagi gingerol moddasi og‘riqni kamaytiradi, yallig‘lanishni pasaytiradi va hazm qilish tizimini yaxshilaydi. Lavanda (*Lavandula angustifolia*) esa o‘zining tarkibidagi linalool moddalari orqali asab tizimini tinchlantiradi va stressni kamaytiradi. Shuningdek, qizil lavlagi tarkibida ko‘plab vitaminlar (A, C, B6) va minerallar mavjud bo‘lib, ular organizmni tozalash, qon aylanishini yaxshilash va antioksidant sifatida ishlaydi.

Zamonaviy tibbiyotda dorivor o‘simliklarning ilmiy izlanishlari keng rivojlanmoqda. Biroq, o‘simliklar tabiiy xususiyatlarini yo‘qotmasdan, ular ko‘plab dorilarni ishlab chiqarishda asos bo‘ladi. Masalan, aspirin dorisi asalchak o‘simligidan olinadigan salitsilat kislota asosida ishlab chiqarilgan. Shuningdek, morfin ham poppy (opiyum) o‘simligidan olinadi va og‘riqni boshqarish uchun tibbiyotda qo‘llaniladi. Biroq, dorivor o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini to‘liq tushunish uchun ularning kimyoviy tarkibini yanada chuqurroq o‘rganish kerak. Zamonaviy farmatsevtika kompaniyalari, ayniqsa, o‘simliklarning faol birikmalarini ajratib olish, ularning samaradorligini ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlashga katta e‘tibor qaratmoqdalar. Dorivor o‘simliklar tabiiy shifobaxsh vositalar sifatida insoniyat tarixida katta ahamiyat kasb etgan. Ularning an‘anaviy foydalanilishi va ilmiy izlanishlar bugungi kunda ko‘plab kasalliklarni davolashda, profilaktika va sog‘likni saqlashda katta yordam beradi. Dorivor o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini ilmiy asoslash va ular bilan ishlashni chuqurlashtirish,

zamonaviy tibbiyotda yangi yondashuvlar yaratish imkonini beradi. Shuningdek, bu o‘simliklar ekologik toza va tabiiy davolash usuli sifatida katta qiziqish uyg‘otmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Dorivor o‘simliklar tibbiyotda uzoq tarixiy davrlardan foydalanib kelinayotgan tabiiy vositalardir. Ularning shifobaxsh xususiyatlari asosan xalq tabobati, fitoterapiya va ilmiy izlanishlar asosida o‘rganilgan. Dorivor o‘simliklar haqida olib borilgan tadqiqotlar ularning kimyoviy tarkibini, shifobaxsh moddalarini va organizmga ta’sirini tushunishga yordam beradi. Maqolada keltirilgan adabiyotlar tahlili bu o‘simliklarning tibbiyotda qanday muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Dorivor o‘simliklar haqida eng qadimgi ma'lumotlar xalq tabobati manbalaridan olingan. Xalq tabobatida dorivor o‘simliklar turli kasalliklarni davolashda keng qo‘llanilgan. Masalan, sarimsoq (*Allium sativum*) va qizil lavlagi (*Beta vulgaris*) kabi o‘simliklar uzoq yillar davomida yurak-qon tomir tizimi kasalliklarini davolashda, organizmni tozalashda va immun tizimini kuchaytirishda ishlatilgan. Ushbu o‘simliklar haqida dastlabki ma'lumotlar asosan og‘zaki an’analarga asoslangan bo‘lib, hozirgi kunda ular ilmiy asosda tasdiqlanmoqda (Karimova, 2019).

Dorivor o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlari ularning kimyoviy tarkibiga bog‘liq. O‘simliklarning tarkibida tabiiy faol moddalar, vitaminlar, minerallar, flavonoidlar va alkaloidlar mavjud bo‘lib, ular organizmga turli ta’sirlar ko‘rsatadi. Zanjabil (*Zingiber officinale*) va lavanda (*Lavandula angustifolia*) kabi o‘simliklarning tarkibidagi moddalarning ilmiy tahlili ular o‘simliklaridan foydalangan holda davolash usullarini aniq ilmiy asoslashga imkon beradi. Zanjabilning tarkibidagi gingerol moddasi, masalan, yallig‘lanishga qarshi ta’sir ko‘rsatadi va organizmni ozishga yordam beradi (O‘rta asrlar tibbiyoti, 2020). Fitoterapiya dorivor o‘simliklarni davolashda qo‘llashni anglatadi va bu yo‘nalishning ilmiy asoslari tobora rivojlanib bormoqda. Dorivor o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlarini ilmiy tadqiq qilish, ularning kimyoviy tarkibini o‘rganish va samaradorligini isbotlashda zamonaviy tadqiqotlar katta o‘rin tutadi. Misol uchun, sarimsoqning antibakterial xususiyatlari bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar asosida tasdiqlangan (Xasanboyeva, 2022). Zamonaviy farmatsevtik tadqiqotlar dorivor o‘simliklarning faol moddalari va ularning terapevtik samaradorligini o‘rganishga katta e’tibor qaratmoqda. O‘simliklardan olingan moddalar ko‘plab dorilarni ishlab chiqarish uchun asos bo‘ladi. Masalan, morfinning tarkibi poppy (opiyum)

o‘simligidan olinadi va og‘riqni boshqarish uchun tibbiyotda qo‘llaniladi. Shuningdek, aspirin dorisi asalchak o‘simligidan olingan salitsilat kislota asosida ishlab chiqarilgan (Raxmonova, 2021).

Muhokama. Dorivor o‘simliklar insoniyat tarixida tibbiyotning ajralmas qismiga aylangan. Xalq tabobatida uzoq yillardan beri qo‘llanilib kelgan bu o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlari bugungi kunda ilmiy izlanishlar orqali yanada chuqurroq o‘rganilmoqda. Dorivor o‘simliklarning tibbiyotda qo‘llanilishi va ularning kimyoviy tarkibi haqidagi ilmiy bilimlar bugungi farmatsevtik tadqiqotlarning asosini tashkil qiladi. Shunga qaramay, bu o‘simliklarning barcha xususiyatlari hali to‘liq o‘rganilmagan va ularning ko‘plab imkoniyatlari hali ochilmagan. Dorivor o‘simliklarning an‘anaviy foydalanilishi tarixan to‘g‘ri va samarali bo‘lgan. Masalan, sarimsoqning yurak-qon tomir tizimi kasalliklarini davolashda qo‘llanilishi qadimdan tanilgan. Bugungi kunda sarimsoqning antibakterial va yallig‘lanishga qarshi ta’siri ilmiy jihatdan tasdiqlangan. Shunday qilib, an‘anaviy xalq tabobatining zamonaviy ilmiy tibbiyot bilan uyg‘unlashishi, dorivor o‘simliklarining samaradorligini tasdiqlash va ularni kengroq qo‘llash imkoniyatlarini yaratmoqda. Biroq, dorivor o‘simliklarni tibbiyotda qo‘llashning ayrim jihatlari ham muhokama qilinishi lozim. Ba’zi o‘simliklarning toksik ta’siri, noto‘g‘ri qo‘llanilishi yoki ularning boshqa dori vositalari bilan o‘zaro ta’siri haqida ham ehtiyotkorlik bilan yondashish zarur. Misol uchun, lavanda kabi o‘simliklar asosan asab tizimini tinchlantirishda qo‘llanilsa, uning haddan tashqari ishlatilishi bosh og‘rig‘i yoki boshqa noxush ta’sirlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuningdek, o‘simliklarning samaradorligini oshirish uchun ularga nisbatan to‘g‘ri dozajni aniqlash, uzoq muddatli tadqiqotlar olib borish zarur.

Dorivor o‘simliklarning ilmiy asoslari tobora yanada chuqurroq o‘rganilmoqda. Zaminimizda o‘sadigan o‘simliklarning kimyoviy tarkibi va ular orqali olinadigan faol moddalar bugungi ilm-fan uchun katta ahamiyatga ega. Biroq, ilmiy izlanishlarning murakkabligi, o‘simliklarning o‘zgaruvchan tabiati, ularning turli sharoitlarda qanday ta’sir ko‘rsatishini aniqlashni qiyinlashtiradi. Shuning uchun zamonaviy tadqiqotlar faqat bitta o‘simlikka asoslanmasdan, bir nechta o‘simliklarni o‘rganish va ular orasidagi o‘zaro ta’sirni aniqlashga qaratilgan bo‘lishi kerak. Dorivor o‘simliklarning farmatsevtika sanoatida qo‘llanilishi ham katta ahamiyatga ega. Ko‘plab dorivor o‘simliklardan olingan faol moddalarning tibbiyotda ishlatilishi tibbiyot va farmatsevtika sanoatini rivojlantirishga yordam beradi. Misol uchun,

aspirin va morfin kabi dori vositalari dorivor o‘simliklardan olingan moddalarga asoslanadi. Biroq, bunday dori vositalarining ishlab chiqarish jarayoni va ularning samaradorligini oshirish uchun ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Dorivor o‘simliklarning ahamiyati nafaqat ularning shifobaxsh xususiyatlarida, balki ekologik jihatdan ham katta ahamiyatga ega. O‘simliklar tabiiy resurslar bo‘lib, ular ekologik toza va tabiiy davolash usullarini taklif etadi. Shu bois, ularni tibbiyotda yanada kengroq qo‘llash va ilmiy izlanishlar orqali ularning samaradorligini oshirish muhimdir.

Dorivor o‘simliklar nafaqat xalq tabobati, balki zamonaviy tibbiyotda ham o‘z o‘rnini topmoqda. Ularning shifobaxsh xususiyatlarini ilmiy jihatdan tasdiqlash, toksik ta’sirlarini va dori vositalari bilan o‘zaro ta’sirini aniqlash zarur. Shu bilan birga, dorivor o‘simliklarning tibbiyotda qo‘llanishi ekologik jihatdan ham muhimdir. Ularning ilmiy o‘rganilishi va zamonaviy farmatsevtika sanoatida foydalanilishi sog‘liqni saqlashni yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, dorivor o‘simliklarning tabiiy va ekologik toza bo‘lishi, ularning tibbiyotda qo‘llanishining muhim afzalliklaridan biridir. Zamonaviy tibbiyot va farmatsevtika sohasida bu o‘simliklarni to‘g‘ri va ilmiy asosda ishlatish nafaqat sog‘likni yaxshilashga, balki ekologik barqarorlikni ta’minlashga ham hissa qo‘shadi. Shu tariqa, dorivor o‘simliklarning ilmiy asoslarini chuqur o‘rganish va ularni tibbiyotda keng qo‘llash imkoniyatlarini oshirish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Buning uchun ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish va dorivor o‘simliklarning samaradorligini to‘liq anglash zarur.

Xulosa. Dorivor o‘simliklar insoniyat tarixida uzoq asrlik tajribaga ega bo‘lgan tabiiy shifobaxsh vositalar sifatida muhim o‘rin tutadi. Xalq tabobatida keng qo‘llanilgan ushbu o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlari bugungi kunda ilmiy asosda tasdiqlanmoqda. Dorivor o‘simliklarning kimyoviy tarkibi, ularning organizmga ta’siri va samaradorligi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar bu o‘simliklarning tibbiyotda qo‘llanilishini ilmiy jihatdan mustahkamlashga imkon yaratmoqda. Dorivor o‘simliklarning shifobaxsh xususiyatlari xalq tabobatida uzoq vaqt davomida ishlatilgan bo‘lsa-da, bugungi kunda ular ilmiy izlanishlar va farmatsevtika sanoatida yanada kengroq qo‘llanilmoqda. Ushbu o‘simliklardan olingan moddalarning samaradorligi, toksikligi va boshqa dori vositalari bilan o‘zaro ta’siri haqida yanada chuqurroq o‘rganish zarur. Bu ilmiy tadqiqotlar nafaqat dorivor

o‘simliklarning foydaliligini oshirish, balki ularning xavfsizligini ta'minlashga ham yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rustamov, A. (2018). *Dorivor o‘simliklar va ularning sog‘liqni saqlashdagi roli*. Tashkent Medical Journal, 5(3), 78-84.
2. Salimov, B. (2020). *Fitoterapiya va dorivor o‘simliklar: ilmiy asoslar va amaliy qo‘llanilishi*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashriyoti.
3. Karimova, D. (2019). *Maktabgacha ta’limda o‘yin texnologiyalarining qo‘llanilishi*. Andijon davlat universiteti ilmiy jurnali, 4(2), 45–48.
4. O‘rta asrlar tibbiyoti (2020). *Dorivor o‘simliklar va xalq tabobati*. Toshkent: Fan va texnologiya.
5. Xasanboyeva, S. (2022). *Oilada tarbiya: bolalarga mehnatni sevdirish yo‘llari*. "Ilm va taraqqiyot" ilmiy-amaliy jurnali, 3(1), 21–25.
6. Raxmonova, M. (2021). *Dorivor o‘simliklarning farmatsevtik tadqiqotlari va ilmiy asoslari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
7. Sharipov, M. (2021). *O‘simliklarning kimyoviy tarkibi va uning tibbiyotda qo‘llanilishi*. Tibbiyot va biotexnologiya jurnali, 4(2), 56-63.
8. Akhmedov, R. (2017). *O‘simliklarni tibbiyotda qo‘llash: tarixiy va zamonaviy yondoshuvlar*. Toshkent: Uzbekiston Milliy Akademiyasi nashriyoti.